

KS. KAZIMIERZ PEK

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie

<https://orcid.org/0000-0003-1492-6747>

POLSKIE PERSPEKTYWY MARIOLOGII W KONTEKŚCIE

Uprawianie mariologii w kontekście to jeden z oryginalnych wymiarów współczesnej polskiej teologii. Uzasadnieniem metodologicznym i teologicznym jest kontekst misterium Trójjedynego, a nie tylko zmieniająca się kultura. Badanie obrazu Boga w nauczaniu mariologicznym stanowi narzędzie weryfikacji hipotez lub konkluzji teologicznych. Ten model mariologii twórczo inspiruje eklezjologię i antropologię.

Mariologia w kontekście to jeden z rysów współczesnej mariologii w Polsce. W roku 2000 Wydawnictwo KUL otworzyło serię wydawniczą pod tytułem *Mariologia w Kontekście*¹. Kilka lat później w tej samej oficynie ukazała się trzys tomowa praca zbiorowa *Ku mariologii w kontekście* pod redakcją Stanisława Celestyna Napiórkowskiego², kierownika Katedry Mariologii KUL. Opracowanie uwzględnia

¹ K. Pek, *Per Spiritum ad Mariam. Implikacje mariologiczne pneumatologii Y. Congara*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2000; W. Siwak, *Fiat mihi secundum verbum*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2001; J. Moricová, *Matka Boża Siedmiobołesna*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2002; A. Nadbrzeżny, *Od Matki Odkupiciela do Matki wszystkich wierzących*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2002; S.C. Napiórkowski, *Amicta sole*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2003; M. Gilski, *Mariologia kontekstualna św. Augustyna*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2006; K. Klauza, K. Pek (red.), *Mariologia Jana Pawła II*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2007; W. Żyćński, *J.H. Newmana teoria rozwoju doktryny mariologicznej*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2009; K. Pek, *Regula decem beneplacitorum B.V.M.*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2012; E. Cardenas, *Maryjne „Itinerarium” Wilhelma Józefa Chaminade’a (1761–1850)*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2014.

² Lublin: Wydawnictwo KUL 2009: J. Kumala, *Maryja jako eschatologiczna ikona Kościoła. Próba teologicznego komentarza do 60 numeru „Konstytucji dogmatycznej o Kościele”*; J. Usiadek, *Błogosławiona w tajemnicy Chrystusa i Kościoła. Studium mariologicznego rozdziału „Konstytucji dogmatycznej o Kościele” Soboru Watykańskiego II*; R. Bogusz, *Wartości życiowe kultu maryjnego w świetle adhortacji Pawła VI „Marialis cultus”*; Z. Dzido, *Pneumagogia zasada odnowy kultu maryjnego według adhortacji Pawła VI „Marialis cultus”*; P. Konkol, *Teologiczno-duszpasterska problematyka polskiej pobożności maryjnej w świetle adhortacji apostolskiej Pawła VI „Marialis cultus”*; E. Sobolewski, *Teologiczny model pobożności maryjnej w świetle adhortacji apostolskiej papieża Pawła VI „Marialis cultus”*; K. Więsek, *Chrystocentryczna zasada odnowy kultu maryjnego według adhortacji Pawła VI „Marialis cultus”*; J. Agaciński, *Doświadczenie osób i wspólnot chrześcijańskich. Próba teologicznego komentarza do „Redemptoris Mater”*; A. Dąbrowska,

fragmenty (zasadniczo wstępy i spisy treści) dziesiątek prac dyplomowych, które powstały pod jego redakcją. Z uwagi na to, że przeprowadzone badania stanowiły próbę zastosowania nowej metodyki pracy w mariologii, tytuł trylogii jedynie sygnalizuje ukierunkowanie badawcze.

W imię rzetelności prezentacji dorobku polskiej teologii pod kątem uprawiania mariologii w kontekście należy wspomnieć dorobek profesorów³ innych ośrodków akademickich w Polsce: UKSW (G. Bartosik), UPJPII (J. Królikowski, A. Napiórkowski), PWT we Wrocławiu (B. Ferdek, W. Wołyński), UAM (A. Wojtczak, B. Kochaniewicz). Wśród rezultatów badawczych trzeba wymienić monografię Bogdana Ferdka z Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu: *Nasza Siostra – Córką i Matką Pana. Mariologia jako przestrzeń syntezy dogmatyki*⁴, która ukazała więź traktatów teologicznych z mariologią. Bezpośrednią inspiracją do tego studium był list z roku 2000 Papieskiej Międzynarodowej Akademii Maryjnej

Maryja w misterium Chrystusa według katechez środowych Jana Pawła II; A. Florek, *Ireneuszowy temat Maryja – Nowa Ewa w świetle encykliki „Redemptoris Mater” Jana Pawła II*; K. Fromont, *Orędownictwo Chrystusa w świetle katechez środowych Jana Pawła II*; M. Kopacz, *Macierzyńskie pośrednictwo Maryi w Duchu Świętym według encykliki Jana Pawła II „Redemptoris Mater”*; B. Koszytła, *Ideowe obrazy Maryi w kazaniach Karola Wojtyły, biskupa i kardynała (1962–1978)*; B. Kowalski, *Elementy pneumatologicznej mariologii w encyklice „Redemptoris Mater” Jana Pawła II*; M. Kukier, *Maryja w tajemnicy paschalnej w świetle katechez środowych Jana Pawła II*; H. Mackiewicz, *Św. Ludwika Marii Grigniona de Montfort i Jana Pawła II teologia oddania siebie Maryi*; J. Markowski, *Najświętsza Maryja Panna Matka Miłosierdzia w pismach księdza arcybiskupa Romualda Jalbrzykowskiego w świetle encykliki Jana Pawła II „Dives in misericordia”*; J. Mastej, *Matka Odkupiciela i odkupionych w nauczaniu Jana Pawła II w czasie pielgrzymek do Ojczyzny*; Z. Orczyk, *Czynny udział Maryi w dziele obiektywnego odkupienia według Jana Pawła II*; B. Osowski, *Znaczenie encykliki „Redemptoris Mater” dla odnowy pobożności maryjnej*; M. Pająk, *Recepcja „Redemptoris Mater” wśród protestantów obszaru niemieckojęzycznego*; D. Pliszka, *„Fiat” Maryi według nauczania Jana Pawła II*; E. Różański, *Maryja w tajemnicy krzyża (J 19,25–27) według Jana Pawła II*; K. Pek, *Maryja – „typus Ecclesiae”*; B. Rudzińska, *Związek „zawierzenia” Maryi z konsekracją Chrystusowi w chrzcie według Karola Wojtyły, biskupa, kardynała i papieża*; A. Samsel, *Mariologia księdza Witolda Pietkuna w świetle encykliki Jana Pawła II „Redemptoris Mater”*; J. Sawczyński, *Kult Maryi w świetle nauczania Jana Pawła II w latach 1978–1982*; W. Siwak, *Maryja w tajemnicy wcielenia według Jana Pawła II*; J. Stelmach, *Kult Maryi w świetle nauczania Jana Pawła II w latach 1983–1985*; V. Vacula, *Biblijny obraz Maryi w środowych katechezach Jana Pawła II*; K. Warmijak, *Jana Pawła II „Redemptoris Mater” a Hansa Asmussena „Maria, die Mutter Gottes”. Studium ekumeniczne*; T. Zadykiewicz, *Ideowe obrazy Maryi w encyklikach Jana Pawła II: „Redemptor hominis”, „Dominum et vivificantem”, „Redemptoris Mater”*; P. Kapusta, *Pośrednictwo Maryi w „Lumen gentium”, „Marialis cultus” i „Redemptoris Mater”*; P. Pawlik, *Duch Święty a Maryja według adhortacji Pawła VI „Marialis cultus” i encykliki Jana Pawła II „Redemptoris Mater”*; E. Adamiak, *Maryja w feministycznej teologii Cathariny Halkes*; G. Bartosik, *Dwa modele pośrednictwa maryjnego w późnych pismach (1935–1941) świętego Maksymiliana Marii Kolbe*.

³ B. Kochaniewicz, S.C. Napiórkowski (red.), *Maryja w „Katechizmie Kościoła Katolickiego”*, Kraków: Bratni Zew 1996; B. Kochaniewicz: *Początki kultu maryjnego na ziemiach polskich*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 33 (2018), s. 7–22; A. Napiórkowski, *Maryja jest piękna. Zarys mariologii i maryjności*, Częstochowa: Paulinianum 2020.

⁴ Świdnica: Świdnicka Kuria Biskupia 2007.

pt. *Matka Pana. Pamięć – obecność – nadzieja. Niektóre aktualne zagadnienia dotyczące postaci i misji Najświętszej Dziewicy Maryi*⁵. Dokument zawiera postulat uprawiania mariologii w kontekście.

1. SPRAWA GENEZY UPRAWIANIA MARIOLOGII W KONTEKŚCIE

Hasło encyklopedyczne pióra Mariana Ruseckiego „kontekstualna teologia”⁶ zdaje się utrwalać przekonanie, że to kierunek metodologicznoteologiczny teologii fundamentalnej. Istotnym punktem odniesienia dla opracowania stała się monografia *Kontextuelle Fundamentaltheologie* z 1985 roku niemieckiego jezuity Hansa Waldenfelsa. W ocenie tegoż myśliciela teologia fundamentalna to teologia na progu domu, zaś w domu uprawia się dogmatykę. Teologia fundamentalna zdaje się uwzględniać konteksty filozoficzne, historyczne, kulturowe itp. Konkluzja tego studium jest taka, że kontekst nie dotyczy tych, którzy uprawiają dogmatykę, a w ramach niej mariologię. Tymczasem, gdy w Niemczech powstawała monografia z nowym postulatem metodologicznoteologicznym, literatura przedmiotu rosła w publikacje, które zawierały postulat szeroko rozumianej kontekstualizacji teologii⁷. Niemniej polska teologia, wrażliwa na nowe tematy teologii niemieckiej, dokonała dużej recepcji postulatu Hansa Waldenfelsa. Niektórzy niesłusznie uznali, że to kluczowa inspiracja do uprawiania mariologii w kontekście⁸.

Patrząc na spuściznę Stanisława Celestyna Napiórkowskiego, pioniera uprawiania mariologii w kontekście w Polsce, należy zauważyć, że odwoływał się on do promotorów mariologii w kontekście, ale bardziej dla potwierdzenia słuszności swego wykładu niż dla pozyskania warsztatu teologicznego. Na początku lat osiemdziesiątych czołowe pismo mariologiczne „Marianum” opublikowało artykuł Angelo Amato⁹, dogmatyka z Università Pontificia Salesiana w Rzymie. Miał to

⁵ „Salvatoris Mater” 5 (2003), nr 3, s. 313–396.

⁶ *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin: Wydawnictwo TN KUL 2002, kol. 747–748.

⁷ B.R. Ro, *Contextualization: Asian Theology*, w: D.J. Elwood (red.), *What Asian Christians are Thinking. A Theological Source Book*, Manila: New Day Publishers 1976, s. 47–58; O.P. Carvajal, *The Context of Theology*, w: S. Torres, V. Fabella (red.), *The emergent Gospel. Theology from the Underside of History*, Maryknoll: Orbis Books 1978, s. 99–111; B.J. Nichols, *Contextualization: A Theology of Gospel and Culture*, Illinois–Exeter: Intervarsity–Paternoster 1979; *International Colloquium on „Contextual Theology”*, „Philippiniana Sacra” 14 (1979), nr 40, s. 200–211; R.J. Schreiter, *Issues facing contextual Theology today*, „Verbum SVD” 21 (1980), s. 267–278; A. Kuruvilla, *The Teaching of Practical Theology in the Indian Context*, „Indian Journal of Theology” 29 (1980), nr 3–4, s. 191–195.

⁸ E. Sienkiewicz, *Nowy kontekst polskiej mariologii (1964–1991)*, „Salvatoris Mater” 4 (2002), nr 4, s. 295–308.

⁹ A. Amato, *Mariologia in contesto*, „Marianum” 42 (1980), s. 421–469.

być tekst programowy, a przynajmniej miał oswoić mariologów z określeniem „mariologia w kontekście”. Autor publikacji zwrócił uwagę na Synod Biskupów, który odbył się w Rzymie w 1974 roku na temat ewangelizacji. Dużo miejsca poświęcił także dokumentowi CELAM w Puebli. Mottem było stwierdzenie, że Maryja z Gwadelupe ma metyskie rysy, a to może stanowić przykład teologii inkulturowanej. Osiem lat później kierownik Katedry Mariologii KUL przybliżył polskim czytelnikom opracowanie włoskiego teologa jako przykład uprawiania mariologii w kontekście latynoamerykańskim. S.C. Napiórkowski w tej prezentacji nie wyraził przekonania do jego argumentacji. A. Amato skoncentrował się na kontekście, nie podając konkluzji metodologicznych dla mariologii¹⁰. Trzeba przyznać, że taki sposób podejścia do kontekstualizacji teologii (w tym mariologii) budził nieufność, gdyż sugerował relatywizację prawdy objawionej.

2. SOBÓR WATYKAŃSKI II UJAWNIŁ, A NIE USTANOWIŁ MARIOLOGIĘ W KONTEKŚCIE

Wskazanie na nauczanie ostatniego soboru jako fundamentu uprawiania mariologii w kontekście jest prawdziwe tylko w aspekcie formalnym. Rzeczywiście, po długiej debacie nad dokumentem mariologicznym zwanym *De Beata* włączono go niewielką liczbą głosów do dokumentu o Kościele. *Konstytucja dogmatyczna o Kościele* w 8 rozdziale zawiera wykład o Maryi Dziewicy w misterium Chrystusa i Kościoła. Ojcowie soborowi ujęli w jedno to, co wydawało się nie do pogodzenia, a mianowicie: mariologię chrystotypiczną i mariologię eklezjotypiczną. Oczywiście, oba modele teologiczne musiały się wycofać z niektórych tez. Między innymi zawieszono używanie terminu „Współodkupicielka”, który był rozumiany ontycznie, oraz nie zawężono opisu roli Maryi w Kościele do jednej z osób świeckich. Zdaniem S.C. Napiórkowskiego: „Soborowe novum w mariologii dobrze wyraża litera «w»: Sobór ukazał Maryję w tajemnicy Chrystusa, w tajemnicy Kościoła i w tajemnicy kultu chrześcijańskiego. Jest to więc mariologia zanurzona w szeroki kontekst innych regionów teologii, a cześć maryjna w kontekst kultu chrześcijańskiego. Soborowe novum w mariologii polega również na zdumiewającym potrząśnięciu hierarchią źródeł teologicznych”¹¹.

Ostatecznie mariologia soborowa została usytuowana w kontekście chrystologicznym i eklezjologicznym. Analiza debaty soborowej prowadzi do wniosku, że tytuł rozdziału należy rozumieć inkluzywnie, a jego uzasadnienie nie tkwi w statystyce głosowania. Tym bardziej sugestia, że sobór chciał umniejszyć mariologię

¹⁰ Por. S.C. Napiórkowski, *Matka*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2019, s. 252.

¹¹ S.C. Napiórkowski, *Matka*, s. 603.

ze względów na przykład ekumenicznych, zupełnie nie znajduje uzasadnienia. Wprost przeciwnie, sobór, używając do wykładu mariologii kategorii „ekonomia zbawienia”, pokazał zapowiedź Matki Pana w figurze Córy Syjonu i jej aktywną obecność pośród Kościoła pielgrzymującego i chwalebne. Tym samym mariologia została ukazana jako ważna część teologii.

Sobór nie ustanowił nowego modelu mariologicznego, ale ujawnił model niezbywalny, wskazując na źródła biblijne i patrystyczne¹². Wstępny punkt wspomnianego rozdziału konstytucji dogmatycznej wymienia trzy tytuły: Rodzicielka Syna Bożego, Umiłowana Córa Ojca i Przybytek Ducha Świętego¹³. Zatem soborowy dokument sugeruje, że Matkę Pana należy widzieć wpierw w relacji do Osób Boskich, które konstytuują Jej godność i misję. To podejście jest spójne z całą konstytucją, która naukę o Kościele rozpoczyna od ukazania misterium Boga Trójjedynego. Kościół jako Lud Boży, Ciało, a zwłaszcza Komunia to *Ecclesia de Trinitate*. Idąc za tym założeniem teologicznym wypływającym z Objawienia, tytuł rozdziału 8 mógłby brzmieć: „Bogurodzica Maryja Dziewica w misterium Trójjedynego i Kościoła”. Trynitologia jest podstawowym kontekstem mariologii. Zatem tytuł rozdziału, który zredagowano, odpowiada jedynie fragmentowi mariologii w kontekście. Uprawianie mariologii w kontekście trynitologii jest natomiast zadaniem na przyszłość.

3. ZALETY UPRAWIANIA MARIOLOGII W KONTEKŚCIE

Mając na uwadze dotychczasowy rozwój mariologii w kontekście, należałoby wskazać przynajmniej na trzy zalety tego projektu metodologicznoteologicznego.

3.1. MARIOLOGIA W KONTEKŚCIE Z ZAŁOŻENIA DBA O POPRAWNY OBRAZ BOGA

Teologiczny obraz Matki Pana zależy od obrazu Boga. Gdy ekonomia zbawcza była ukazywana w minionym wieku jako wypełnienie się zamysłu Ojca przez Syna w Duchu Świętym, wówczas Bogurodzicę przedstawiano jako zaangażowaną

¹² Por. K. Pek, *Beata Patrum*, Lublin: TN KUL 2020; M. Gilski, *Mariologia kontekstualna św. Augustyna*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2006; S. Jaśkiewicz, *Św. Augustyn – poszukiwanie Boga*, Katowice: Księgarnia św. Jacka 2012.

¹³ „Albowiem Maryja Dziewica, która przy zwiastowaniu anielskim poczęła i w sercu, i w ciele Słowo Boże i dała światu Życie, uznawana jest i czczona jako prawdziwa Matka Boga i Odkupiciela. Odkupiona w sposób wznioślejszy ze względu na zasługi Syna swego i zjednoczona z Nim węzłem ścisłym i nierozzerwalnym, obdarzona jest tym najwyższym darem i najwyższą godnością, że jest

uczestniczką (lub przyjmującą) dzieła Trójcy. To właśnie przekonanie o stałej obecności Pana dziejów zachęcało do uwielbienia Go tak, jak wybrzmiało to w pieśni Matki Jezusa. Polska mariologia ostatnich dekad pozostawiła zachęty do przemyślenia udziału Maryi w pośrednictwie Chrystusa („przez Jezusa do Maryi”) i Ducha Świętego („przez Ducha do Maryi”). Interesujące są przypomnienia o soteriologicznym modelu *receptio*, który twórczo może uzupełnić bardzo wykorzystywany (a nawet nadużywany) model *cooperatio*. Badania nad mariologią polską minionego wieku pozytywnie zweryfikowały hipotezę o zniekształcanym obrazie Boga w nauczaniu kaznodziejów i teologów¹⁴. Nowość wyników studium polega na tym, że ujawniły, iż problem nie dotyczy tylko pobożności ludowej. Zwłaszcza pobożność maryjna była negatywnie oceniana wówczas, gdy przeciwstawiła miłosierną Matkę sprawiedliwemu Synowi. Pasterze Kościoła i teologowie minionego czasu sporadycznie odwoływali się do tego konceptu. Oczywiście, nie posiada on uzasadnienia teologicznego, a jedynie afektywne. Zniekształcenie ewangelicznego obrazu Boga zachodziło wówczas, gdy nauczanie o Matce Pana podawało deklaratywnie, czyli bez rozwinięcia, że Bóg jest Jeden i Trójjedyny. Najbardziej zwraca uwagę interpretacja wydarzeń (historii Polski), która sytuuje Matkę Pana w centrum dziejów (jakoby z woli Boga). Nie sposób wówczas usprawiedliwić milczenia o nadrzędnej roli słowa Bożego i sakramentów. Tam nauczano o odkupieniu jako dziele Chrystusa i Jego Matki, gdzie nie wykazywano zamysłu Ojca i misji Tchnienia Bożego. Wpłynęło to na eklezjologię. Pomijanie nauki o pośrednictwie (lub orędownictwie) Chrystusa lub Bożego Ducha prowadziło do przeceniania pośrednictwa (orędownictwa) Maryi. Takie myślenie wynikało z bezkrytycznego korzystania z modelu *ad Christum*. Jednak trzeba zaznaczyć, że polskie nauczanie mariologiczne XX wieku opierało się na Biblii. Problem polega na tym, że traktowano ją nade wszystko jako bazę informacji o Bogu i Maryi lub stosowano jako księgę życiowych wskazówek. Na dalszym planie pojawiała się przekonanie, że jest to słowo Boga, pełne mocy i skuteczności, bo powiązane z Duchem Pana.

Z całym przekonaniem trzeba także zauważyć, że Bóg polskiej mariologii XX wieku był taki jak cała teologia tego okresu. Tam mówiono o Jedynym Bogu ogólnie, gdzie trynitologia koncentrowała się na relacjach wewnątrztrynitarnych, a nie na działaniu historiozbawczym. To wyjaśnia, dlaczego niewystarczająco rozwinięta nauka o Miłosiernym Ojcu dopuszczała (bez hermeneutyki) do głosu biblijne słowa o Jego gniewie. Gdyby chrystologia ukazywała także człowieczeństwo Chrystusa, wówczas wnioski ze stosowania dewizy *per Mariam* byłyby weryfikowane w świetle nauki o Pośredniku Boga i ludzi. Podobnie pneumatologia, gdyby ukazywała wspólnotę misji Słowa i Tchnienia w dziejach zbawienia, wówczas

mianowicie Rodzicielką Syna Bożego, a przez to najbardziej umiłowaną córą Ojca i świętym przybytkiem Ducha Świętego, dzięki zaś temu darowi szczególnej łaski góruje wielce nad wszystkimi innymi stworzeniami zarówno ziemskimi, jak niebieskimi” (KK 53).

¹⁴ Por. K. Pek, *Deus semper maior*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2009.

mariologia nie przypisywałoby Bogurodzicy misji zbliżonej (lub zastępującej) do roli Jezusa Chrystusa i Jęgo Ducha.

Polska mariologia XX wieku nie była bezkrytyczna wobec siebie. Można przytoczyć przykłady samooceny i postulatory odnawiania myślenia teologicznego. Wydaje się, że wciąż wyzwaniem teologicznym jest problem pośrednictwa i orędownictwa. Zdaniem Stanisława Celestyna Napiórkowskiego: „Chodzi o to, by o pośrednictwie Maryi mówić w kontekście pośrednictwa Chrystusa, Ducha Świętego i Kościoła; analogicznie – o macierzyństwie Maryi w kontekście macierzyństwa Boga i Ducha Świętego, i Kościoła; analogicznie o miłosierdziu Maryi: zamiast przeciwstawiać miłosierną Matkę surowemu Synowi, uczyć o miłosierdziu Ojca i Syna, o miłosierdziu, które odbija się także w Maryi”¹⁵. Warto jeszcze zauważyć, że Napiórkowski, postulując uprawianie mariologii w kontekście chrystologii i pneumatologii, widzi potrzebę wykorzystania nauki o pośrednictwie w formacji chrześcijańskiej, zwłaszcza w obszarze przepowiadania¹⁶.

3.2. MARIOLOGIA W KONTEKŚCIE INSPIRUJE DO UPRAWIANIA TEOLOGII W KONTEKŚCIE

Nauka o Matce Pana należy chyba do dyscyplin teologicznych, które w XX wieku najbardziej były recenzowane i to często z negatywną konkluzją. Wytykanie jednak błędu metodologicznego i teologicznego mariologom z powodu atomizacji traktatu mariologicznego nie do końca jest słuszne, mimo że jakiś czas temu była to grupa, która się wyodrębniała spośród teologów.

Wydaje się, że taki stan rzeczy wykazuje także słabe strony traktatów teologicznych (zwłaszcza dogmatycznych), które obywateli się i obywateli bez mariologii. W 2000 roku Edward Ozorowski, biskup białostocki i nestor polskiej dogmatyki, przyznał słuszność pytaniu postawionemu podczas sympozjum przez Polskie Towarzystwo Mariologiczne: „Czy traktat o Trójcy Przenajświętszej może się obejść bez nauki o Maryi?”¹⁷. Padła wówczas taka odpowiedź: „Trynitologia bez

¹⁵ S.C. Napiórkowski, *Oto ja Służebnica*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2008, s. 17.

¹⁶ S.C. Napiórkowski, *Matka*, s. 606: „Nie umiem w tej chwili zaproponować gotowego programu, ale wiem jedno: musiałbym wiele i pięknie mówić o wspaniałej miłości naszego Ojca, który się nami niezawodnie opiekuje i spieszy nam nieustannie z pomocą. I że objawił nam swoją niezawodną pomoc w naszym Zbawicielu Jezusie Chrystusie. I o tym, że Jezus, Odkupiciel rodzaju ludzkiego i nasz niezawodny Orędownik-Wspomożyciel, objawia nam Ojca bogatego w miłosierdzie... Dopiero w tym kontekście próbowałbym mówić o tym, że Ojciec i Syn zdumiewająco chętnie przychodzą nam z pomocą przez ludzi. W szczególny sposób przez szczególnych ludzi – w tym przez świętą Matkę Pana i naszą duchową Matkę. Mówiłbym, że taką ekonomię zbawienia odsłania nam słowo Boże: Przez ludzi! Przez Kościół! Przez kapłana! Przez rodziców, wychowawców, przyjaciół, także przez obcych”.

¹⁷ K. Pek, T. Siudy (red.), *Trójca Święta a Maryja*, Częstochowa: Polskie Towarzystwo Mariologiczne 2000, s. 7–18.

mariologii pozostaje sucha, daleka i niemal obca człowiekowi, który słusznie nieraz stawia sobie pytanie, komu potrzebne są zawile, nie do przeniknięcia sformułowania dogmatyczne [...]. Ewa symbolizuje miłość oblubienicy, zwłaszcza Maryi i Kościoła. Razem symbolizują miłość Boga do swojego ludu, która w historii zbawienia ukonkretnia się zwłaszcza w miłości Boga do Maryi i do Kościoła. Jest to zawsze miłość trynitarna, wychodząca od Ojca i wyrażona w Synu mocą Ducha Świętego¹⁸. Z tej wypowiedzi wynika, że postawione pytanie nie tylko inspiruje do uwzględnienia kwestii mariologicznych w ramach trynitologii, ale zwraca uwagę na różnorodność modeli teologicznych w nauce o Trójcy. Niektóre z nich są zamknięte, bo koncentrują się na relacjach wewnątrztrynitarnych, inne są otwarte, bo ukazują Boga historiozbawczego.

Mariologia w kontekście stawia pytania o Ojca, Syna i Ducha, aby właściwie wyjaśnić więź Maryi z Trójcą Świętą. Wykład pneumatologiczny, który także przemilczał kwestie mariologiczne, wpłynął przynajmniej pośrednio na to, że tezy nauk o Matce Pana miały charakter absolutny i nie były weryfikowane teologicznie. Już pod koniec XX wieku Yves Congar zwracał uwagę na konsekwencje takiego myślenia: „[...] przypisujemy Maryi to, co należy się Duchowi Świętemu; ostatecznie każemy Jej zająć miejsce Parakleta. Rzeczywiście, przypisujemy Jej tytuł i rolę Pocieszycielki, Orędowniczki, obrończyni wiernych wobec Chrystusa, który jest rzekomo budzącym strach sędzią”¹⁹. Mariologia w kontekście, wycofując się z przypisywania Matce Jezusa funkcji świętoduskich, zainspirowała pneumatologię do podjęcia tematów prawie nieznanych, na przykład pośrednictwo Ducha²⁰, orędownictwo Ducha²¹.

Trynitologia oraz pneumatologia pozwalają także właściwie pojmować chrystologię, a szczególnie postulat chrystocentryzmu w teologii czy w mariologii. W Chrystusie działa Ojciec i jest w Nim, On jest w Ojcu²². Chodzi o to, by nie zapomnieć o Ojcu, a także o Duchu. Zresztą nie jest to kwestia tylko nieprzemilczania roli Ducha, ale także właściwego rozumienia Jego misji. Jeśli się powie, że działanie Ducha Świętego w Maryi jest szczytowym momentem Jego poczynąń w historii zbawienia, to konsekwencją tego będzie przypisywanie Maryi roli prowadzenia do Chrystusa czy do Trójcy Świętej. Może być i tak, że się stwierdza, iż Maryja prowadzi do Ducha lub Go wyprasza. Teologia „piętrowego pośrednictwa”

¹⁸ K. Pek, T. Siudy (red.), *Trójca Święta a Maryja*, s. 14.

¹⁹ Y. Congar, *Wierzę w Ducha Świętego*, t. 1, Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów 1996, s. 224.

²⁰ Por. G. Bartosik, *Mediatrix in Spiritu Mediatore*, Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów 2006.

²¹ Por. S.C. Napiórkowski, *Duch Święty nasz Orędownik?*, „Roczniki Teologiczne” 60 (2013), nr 5, s. 15–26.

²² L. Siwecki, *Człowiek odczytany w Ojcu*, Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL 2020.

była domeną mariologii maksymalistycznej. Odzyskanie pneumatologii dla teologii sprawiło, że w Duchu Pana rozpoznano Współodkupiciela i Orędownika.

3.3. MARIOLOGIA W KONTEKŚCIE STAWIA PODOBNE PYTANIA POZOSTAŁYM TRAKTATOM I TYM SAMYM INSPIRUJE DO UPRAWIANIA TEOLOGII W KONTEKŚCIE

Uzasadnień do takiego podejścia metodologicznoteologicznego może być wiele, ale to, co proponuje polska mariologia w kontekście, wydaje się wyróżniać, gdyż stawia akcent na obraz Boga chrześcijan. Historia pokazuje, że tam, gdzie nauka o Maryi ograniczała się tylko do powtarzania stwierdzenia, że Jeden Bóg jest Trójjedyny, tam właśnie dochodziło do zniekształcenia ewangelicznego obrazu Boga. Należy zatem pamiętać, że obraz Matki Pana zależy od obrazu Boga. W przepowiadaniu pasterzy Kościoła i nauczaniu teologów Bogurodzica jawiła się jako uczestniczka (lub przyjmująca) i świadek Bożego działania, gdy ekonomia zbawienia była przedstawiana jako zamysł Ojca zrealizowany przez Syna w Duchu Świętym. Tam również występowały zachęty do wielbienia Boga, jak uczyniła Maryja w *Magnificat*, gdzie jasno wyrażano przekonanie o Panu dziejów. Jednak niektóre propozycje analizowanego dziedzictwa mariologicznego w Polsce zachęcają do ich rozwoju. Powinno się dostrzec wezwania do przemyślenia udziału Maryi w pośrednictwie Chrystusa (*per Jesum ad Mariam*) i Ducha Świętego (*per Spiritum ad Mariam*). Z pomocą może przyjść model soteriologiczny *receptio*, aby zrównoważyć model *cooperatio*.

4. MARIOLOGIA W KONTEKŚCIE A NOWE OBSZARY BADAWCZE

Oczywiste wydają się postulaty uprawiania mariologii w kontekście trynitologii, chrystologii, pneumatologii lub eklezjologii. Można jednak patrzeć z niedowierzaniem, że tak niewiele zrodziło się namysłu teologicznego nad innymi zagadnieniami, które także funkcjonują autonomicznie.

Wydaje się, że wyzwaniem dla mariologii w kontekście (choćby ze względów pastoralnych) jest w dalszym ciągu badanie relacji między Objawieniem a objawieniami prywatnymi. Są podręczniki mariologii, które bazują tylko na ukazaniu Matki Pana w świetle Objawienia, i są monografie, które na pierwszym planie stawiają jedynie objawienia maryjne. Problem nie jest tylko po stronie mariologii, ale także po stronie teologii Objawienia. Pod tym względem inspirujące jest przesłanie Benedykta XVI, który wyraził je w posynodalnej adhortacji apostolskiej

Verbum Domini: „Synod zalecił «pomaganie wiernym we właściwym rozróżnianiu słowa Bożego i objawień prywatnych», których rolą «nie jest [...] uzupełnianie» ostatecznego Objawienia Chrystusa, lecz pomaganie w pełniejszym przeżywaniu go w jakiejś epoce historycznej” (nr 14). Nową perspektywę otworzyła właśnie papieska teologia słowa Bożego: „Jeśli oddala nas ono [objawienie prywatne – K.P.] od Niego [Chrystusa – K.P.], z pewnością nie pochodzi od Ducha Świętego, który jest naszym przewodnikiem po Ewangelii, a nie poza nią. Objawienie prywatne wspomaga wiarę i jest wiarygodne właśnie przez to, że odsyła do jedynego Objawienia publicznego” (nr 14). Teologia słowa Bożego odsłania Boga, który mówi. W tym świetle Objawienie nie jawi się jako przesłanie Boga przeszłości, a tak zwane objawienia prywatne tracą swą prywatność, bo ukazują Bożego Ducha, który daje ducha prorockiego Kościołowi. Mariologia w kontekście, wrażliwa na związek misteriów, eksponuje nie tylko to, co usłyszeli od Maryi widzący w różnych miejscach świata, ale odkrywa ziemskie życie Maryi jako słowo Boga.

Wyzwaniem dla mariologii w kontekście jest ukazanie związku mariologii z józefologią²³. Dla uprawiającego teologię w kontekście będzie to obiecujące zadanie, zwłaszcza po ogłoszeniu w 2020 roku listu Franciszka *Patris corde*. Papież, uwzględniając hierarchię źródeł, na dalszy plan odłożył obraz Józefa opiekuna i wyeksponował obraz Józefa ojca. Zrobił to w siedmiu odsłonach, ukazując wymiary jego ojcostwa. Nawet pobieżna lektura papieskiego tekstu ukazuje, jak dla jego interpretacji ważna jest nauka o Bogu Ojcu. Mariologia w kontekście nie zadowoli się poszerzeniem zbioru zagadnień o kwestie józefologiczne, ale wykorzysta okazję do utrwalenia obrazu Boga jako Ojca.

Polska teologia, a w tym także mariologia, uchodzi za naukę, która powstała na imporcie myśli zachodniej. Nie można jednak tego spostrzeżenia zbyt ogólnie zgeneralizować. Polski koncept mariologii w kontekście ma swój oryginalny rodowód i kształt rozwoju. Ten dział dogmatyki uwzględnia kontekst, ale nade wszystko teologiczny, bo dba o prawdziwy obraz Boga. Słuszne są postulaty badania współczesnej kultury, a zwłaszcza antropologii. Mariologia w kontekście zakłada jednak pierwszeństwo teologii w stosunku do doświadczenia.

WYKAZ SKRÓTÓW

KK – Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”*

²³ Por. A. Nadbrzeżny, *Mariologia bez józefologii? O roli męża sprawiedliwego w życiu Dziewicy z Nazaretu*, w: B. Wałęciuk-Dejneka (red.), *Męskie światy w życiu kobiet. Literatura – historia – język*, Kraków: Aureus 2017, s. 257–268.

POLSKIE PERSPEKTYWY MARIOLOGII W KONTEKŚCIE

Streszczenie

Uprawianie mariologii w kontekście to jeden z oryginalnych wymiarów współczesnej polskiej teologii. Uzasadnieniem metodologicznym i teologicznym jest kontekst misterium Trójjedynego, a nie tylko zmieniająca się kultura. Badanie obrazu Boga w nauczaniu mariologicznym stanowi narzędzie weryfikacji hipotez lub konkluzji teologicznych. Obraz Maryi zależy od obrazu Boga. Maryja jawiła się jako uczestniczka (lub przyjmująca) i owoc Bożego działania, gdy historia zbawienia była przedstawiana jako dzieło Ojca przez Syna w Duchu Świętym. Tam występowały zachęty do wielbienia Boga tak jak Maryja w *Magnificat*, gdzie jasno wyrażano przekonanie o Opatrzności. Jednak niektóre propozycje analizowanych źródeł zachęcają do ich rozwoju. Powinno się dostrzec wezwania do prze-myślenia pośrednictwa Chrystusa (*per Jesum ad Mariam*) i Ducha Świętego (*per Spiritum ad Mariam*) oraz większego wykorzystania modelu soteriologicznego *receptio*. Albowiem tam, gdzie mariologia poprzestawała tylko na stwierdzeniu, że Jeden Bóg jest Trójjedyny, tam dochodziło do zniekształcenia ewangelicznego obrazu Boga.

Sł o w a k l u c z o w e: mariologia w kontekście, teologia w kontekście, teologia w Polsce.

POLISH PERSPECTIVES ON MARIOLOGY IN CONTEXT

Summary

Conducting Mariology in context is one of the original elements of contemporary Polish theology. Its methodological and theological justification is through the mystery of the Triune God and not the constantly changing culture. Researching the image of God in Mariological doctrine is one manner of verifying theological hypotheses or conclusions. The image of Mary is dependent on the image of God. Whenever the history of salvation was perceived as the work of the Father through the Son in the Holy Spirit, Mary was presented as a participant (or a recipient) and a witness of the activities of God. The more Divine Providence was valued, the more frequent was the encouragement to worship it as Mother of Jesus did in her *Magnificat*. Some theses from the analyzed sources are especially inspirational. We need to notice the invitations to reflect on the mediatorship of Jesus (*per Jesum ad Mariam*) and the Holy Spirit (*per Spiritum ad Mariam*) as well as reflect on the soteriological model of *receptio*.

Key words: Mariology in context, Theology in context, Theology in Poland.

POLNISCHE PERSPEKTIVEN DER MARIOLOGIE IM KONTEXT

Zusammenfassung

Die Praxis der Mariologie im Kontext ist eine der ursprünglichen Dimensionen der zeitgenössischen polnischen Theologie. Die methodische und theologische Begründung liegt im Kontext des Geheimnisses des Dreieinigen Gottes und nicht nur in der sich verändernden Kultur. Das Studium des Gottesbildes in der mariologischen Lehre ist ein Werkzeug zur Überprüfung von Hypothesen oder theologischen Schlussfolgerungen. Es besteht eine Abhängigkeit des Bildes von Maria vom Bild Gottes. Wo die Heilsgeschichte als das Werk des Vaters durch den Sohn im Heiligen Geist gesehen wurde, wurde Maria als Empfängerin und Zeugin von Gottes Werk dargestellt. Je größer die Überzeugung von der göttlichen Vorsehung war, desto größer war die Ermutigung, sie in der Art des *Magnifikats* der Mutter Jesu zu preisen. Einige Thesen aus den untersuchten Quellen sind besonders anregend. Man beachte die Aufrufe zur Reflexion über die Vermittlung Christi (*per Jesum ad Mariam*) und des Heiligen Geistes (*per Spiritum ad Mariam*) sowie über das soteriologische Modell der *receptio*. Zu einer Art Verzerrung des christlichen Gottesbildes kam es auch, als in mariologischen Texten festgestellt wurde, dass Gott nur einer und nicht dreifaltig ist.

Schlüsselwörter: Mariologie im Kontext, Theologie im Kontext, Theologie in Polen.

BIBLIOGRAFIA

- Amato A., *Mariologia in contesto*, „Marianum” 42 (1980), s. 421–469.
Bartnik Cz., *Idea polskości*, Radom: Polihymnia 2001.
Bartnik Cz., *Matka Boża*, Lublin: Polihymnia 2009.
Bartnik Cz., *Problem „teologii polskiej”*, w: S.C. Napiórkowski (red.), *Szkice o teologii polskiej*, Poznań: Wydawnictwo Bernardinum 1988, s. 158–175.
Bartosik G., *Mediatrice in Spiritu Mediatore. Pośrednictwo Najświętszej Maryi Panny jako uczestnictwo w pośredniczącej funkcji Ducha Świętego w świetle teologii współczesnej*, Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów 2006.
Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska „Verbum Domini”*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2010.
Blachnicki F., *Chrystus Sługa światłem Kościoła*, Kraków: Wydawnictwo Światło-Życie 2007.
Bolewski J., *Matka jednego pośrednika w Duchu Świętym*, „Salvatoris Mater” 4 (2002), nr 3, s. 161–183.
Boufflet J., *Fausaires de Dieu*, Paris: Presses de la Renaissance 2000.
Carvajal O.P., *The Context of Theology*, w: S. Torres, V. Fabella (red.), *The emergent Gospel. Theology from the Underside of History*, Maryknoll: Orbis Books 1978, s. 99–111.
Cardenas E., *Maryjne „Itinerarium” Wilhelma Józefa Chaminade’a (1761–1850)* (Mariologia w Kontekście, t. 10), Lublin: Wydawnictwo KUL 2014.

- Congar Y., *Wierzę w Ducha Świętego*, t. 1, Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów 1996.
- Ferdek B., *Nasza siostra – Córką i Matką Pana: mariologia jako przestrzeń syntezy dogmatyki*, Świdnica: Wydawnictwo Kurii Biskupiej 2007.
- Gilski M., *Mariologia kontekstualna św. Augustyna* (Mariologia w Kontekście, t. 6), Lublin: Wydawnictwo KUL 2006.
- Gózdź K., Lekan J. (red.), *Bóg – Ojciec wszystkich*, Lublin: Gaudium 1999.
- International Colloquium on „Contextual Theology”*, „Philippiniana Sacra” 14 (1979), nr 40, s. 200–211.
- Jaśkiewicz S., *Św. Augustyn – poszukiwanie Boga*, Katowice: Księgarnia św. Jacka 2012.
- Kochaniewicz B., *Ikona Maryi Mater Ecclesiae w liturgii Kościoła w Polsce na podstawie „Mszału rzymskiego dla diecezji polskich”*, w: J. Wojtkowski, S.C. Napiórkowski (red.), *Nosicielka Ducha – Pneumatofora. Materiały z Kongresu Mariologicznego na Jasnej Górze, 18–23 sierpnia 1996*, Lublin Wydawnictwo KUL 1998, s. 131–147.
- Kochaniewicz B., *Początki kultu maryjnego na ziemiach polskich*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 33 (2018), s. 7–22.
- Kochaniewicz B. Napiórkowski S.C. (red.), *Maryja w „Katechizmie Kościoła Katolickiego”*, Kraków: Bratni Zew 1996.
- Królikowski J., *Maryja w pamięci Kościoła. Mariologia*, Tarnów: Biblos 1999.
- Moricová J., *Matka Boża Siedmiobołesna* (Mariologia w Kontekście, t. 3), Lublin: Wydawnictwo KUL 2002.
- Nadbrzeżny A., *Mariologia bez józefologii? O roli męża sprawiedliwego w życiu Dziewicy z Nazaretu*, w: B. Wałęciuk-Dejneka (red.), *Męskie światy w życiu kobiet. Literatura – historia – język*, Kraków: Aureus 2017, s. 257–268.
- Nadbrzeżny A., *Od Matki Odkupiciela do Matki wszystkich wierzących* (Mariologia w Kontekście, t. 5), Lublin: Wydawnictwo KUL 2002.
- Napiórkowski A., *Maryja jest piękna. Zarys mariologii i maryjności*, Częstochowa: Paulinianum 2020.
- Napiórkowski S.C., *Bóg wielkich niewolników Maryi*, w: K. Pek, T. Siudy (red.), *Trójca Święta a Maryja*, Częstochowa: Polskie Towarzystwo Mariologiczne 2000, s. 49–88.
- Napiórkowski S.C. (red.), *Ku mariologii w kontekście*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2009.
- Napiórkowski S.C., *Matka*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2019.
- Napiórkowski S.C., *Oto ja Służebnica Pana*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2009.
- Nichols B.J., *Contextualization: A Theology of Gospel and Culture*, Illinois–Exeter: InterVarsity–Paternoster 1979.
- Papieska Międzynarodowa Akademia Maryjna, *Matka Pana. Pamięć – obecność – nadzieja. Niektóre aktualne zagadnienia dotyczące postaci i misji Najświętszej Dziewicy Maryi*, „Salvatoris Mater” 5 (2003), nr 3, s. 313–396.
- Pek K., *Beata Patrum*, Lublin: TN KUL 2020.
- Pek K., *Deus semper maior*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2009.
- Pek K., *Per Spiritum ad Mariam. Implikacje mariologiczne pneumatologii Y. Congara* (Mariologia w Kontekście, t. 1), Lublin: Wydawnictwo KUL 2000.
- Pek K., Siudy T. (red.), *Trójca Święta a Maryja*, Częstochowa: Polskie Towarzystwo Mariologiczne 2000.

- Ro B.R., *Contextualization: Asian Theology*, w: D.J. Elwood (red.), *What Asian Christians are Thinking. A Theological Source Book*, Manila: New Day Publishers 1976, s. 47–58.
- Rusecki M., *Kontekstualna teologia*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin: Wydawnictwo TN KUL 2002, kol. 747–748.
- Schreiter R.J., *Issues facing contextual Theology today*, „*Verbum SVD*” 21 (1980), s. 267–278.
- Sienkiewicz E., *Nowy kontekst polskiej mariologii (1964–1991)*, „*Salvatoris Mater*” 4 (2002), nr 4, s. 295–308.
- Siwak W., *Fiat mihi secundum verbum. Maryja w Tajemnicy Wcielenia według Jana Pawła II* (Mariologia w Kontekście, t. 2), Lublin: Wydawnictwo KUL 2001.
- Siwecki L., *Człowiek odczytany w Ojcu*, Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL 2020.
- Szczurek D., *Bóg Ojciec w źródłach teologii*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej 2000.
- Wojtczak A., *Czule oblicze Matki. Przewodnie motywy mariologii papieża Franciszka*, Poznań: Wydawnictwo UAM 2019.
- Wojtczak A., *Symboliczne inwokacje „Litanii loretańskiej”*. *Historia – teologia – kult*, Poznań: Wydawnictwo UAM 2016.
- Żyćński W., *J.H. Newmana teoria rozwoju doktryny mariologicznej* (Mariologia w Kontekście, t. 8), Lublin: Wydawnictwo KUL 2009.

Kazimierz Pek – duchowny Kościoła rzymskokatolickiego (marianin), doktor habilitowany nauk teologicznych, profesor KUL, specjalizuje się w teologii dogmatycznej. Od 1999 roku jest związany z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim Jana Pawła II: kierownik Sekcji Teologii Dogmatycznej, kierownik Katedry Pneumatologii, Eklezjologii i Mariologii. Członek czynny Pontificia Academia Mariana Internationalis (Rzym), członek zespołu ekspertów Narodowego Centrum Nauki w Krakowie, członek zarządu Towarzystwa Naukowego KUL, od 2001 roku współorganizator Forum Teologów Europy Środkowej i Wschodniej, założyciel miesięcznika „Oremus”, organizator pierwszych Targów Wydawców Katolickich, zastępca redaktora naczelnego kwartalnika „Pastores”, redaktor tematyczny czasopisma „Roczniki Teologiczne”. Ostatnio opublikował: *The Debate about the Mariology of John Paul II* (2020), *Beata Patrum. Koncept patrystyczny mariologii Soboru Watykańskiego II* (2020). Laureat nagrody indywidualnej Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Adres do korespondencji: kazpek@kul.pl.